

Õiguskantsler

ETTEPANEK nr 24

07.01.2014

Tallinn

**Vahistatu liikumisvabadus ja suhtlemisvõimalus teiste vahistatutega
Vangistusseaduse § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 põhiseaduspärasus**

Analüüsisin põhiseaduse § 139 lõike 1 ja õiguskantsleri seaduse § 1 lõike 1 ja § 15 alusel põhiseaduslikkuse järelevalve korras omaalgatuslikult vangistusseaduse § 90 lõike 3 lauset 1 ja lõiget 5.

Analüüsi tulemusel olen jõudnud seisukohale, et

vangistusseaduse § 90 lõike 3 lause 1 ja lõige 5

on vastuolus

Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 11, § 19 lõikega 1 ja §-ga 26 osas, milles nimetatud sätted ei võimalda menetlejal kaaluda, kas vahistatu liikumisvabaduse piirangu (kohustus viibida ööpäevaringselt oma kambris) ja teiste vahistatutega suhtlemispiirangu rakendamine on konkreetsel juhul kriminaalmenetluse asjaolusid (sh menetlusstaadiumi) arvestades menetluse huvides vajalik ja seega proportsionaalne eraelu puutumatus ja vaba eneseteostuse õiguse piirang või ei.

Tuginedes põhiseaduse § 142 lõikele 1 ja õiguskantsleri seaduse §-le 17 teen Riigikogule ettepaneku viia vangistusseaduse § 90 lõike 3 lause 1 ja lõige 5 kooskõlla Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 11, § 19 lõikega 1 ja §-ga 26.

Lühidalt kokku võetuna olen sellisel seisukohal põhjusel, et vangistusseaduse § 90 lõike 3 lause 1 ja lõige 5 kohustavad vanglateenistust hoidma eranditult kõiki vahistatuid kogu vahi all viibimise aja (mis võib vältida kuid või aastaid) lukustatud kambris ning pärssima vangla eri kambrites viibivate vahistatute omavahelist suhtlust. Tegemist on piirangutega, mille rakendamise tulemusel veedavad vahistatud ilma olulise mõtestatud tegevuseta pikka aega sisuliselt kambritesse suletuna ning võimalik on vaid suhtlemine oma kambrikaaslaste ja vanglateenistuse ametnikega. Piiranguid kohaldatakse hoolimata sellest, kas nende eesmärgiks olev vajadus suhtlemisvõimaluste ahendamise kaudu ausat, õiglast ja tõhusat kriminaalmenetlust tagada ja õigusemõistmise vastaste kuritegude toimepanemist vältida konkreetselt isikult vahistamise läbi vabaduse võtmist ja/või kriminaalmenetluse hetkeseisu arvestades üldse eksisteerib või ei. Vaidlustatud sätted toovad kaalutusõiguse puudumise tõttu kaasa olukorra, kus paljude vahistatute, kelle vahi all pidamine ei seostu ohuga, et nad võiks kriminaalmenetlust kahjustada või õigusemõistmise vastaseid kuritegusid sooritada, Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 lõikes 1 ja §-s 26 sätestatud põhiõigused saavad ebaproportsionaalselt riivatud.

Alljärgnevalt selgitan lähemalt, kuidas ma sellisele järeldusele jõudsin. Esmalt käsitlen menetluse käiku ja asjaolusid (I) ning toon välja asjaomased vangistuseseaduse sätted (II). Seejärel esitan oma seisukoha (III).

I Asjaolud ja menetluse käik

1. Olles mõne aja vältel jälginud mulle saabuvate avalduste ja minu nõunike kontrollkäikude kaudu, kuidas tagab riik kriminaalmenetluses kohaldatud tõkendi läbi vabaduse kaotanud isikute (vahistatute) põhiõigusi, tõusetus mul kahtlus, kas kriminaalmenetluse ajaks vahistatud ja eelvangistuses viibivate isikute liikumis- ja suhtlusvabaduse piirangud, mis on väljendatud vangistuseseaduse (edaspidi ka VangS) § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5, on kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseadusega (edaspidi ka põhiseadus või PS). Seetõttu alustasin omaalgatuslikku normikontrolli vastavalt õiguskantsleri seaduse § 15 lõikele 2 ning pöördusin 01.06.2012 kirjadega nr 6-8/120785/1202671 ja 6-8/120785/1202672 Justiitsministeeriumi ja Riigiprokuratuuri poole, et ära kuulata mõlema riigiasutuse hinnang antud küsimuses.¹

2. Palusin Justiitsministeeriumi seisukohta seetõttu, et just Justiitsministeerium on vastutav vangistusõiguse ja kriminaalmenetluse alaste õigusnormide väljatöötamise eest, samuti allub vahistatute vanglas kinni pidamist korraldav vanglateenistus vahetult Justiitsministeeriumile.

3. Riigiprokuratuuri arvamust küsisin põhjusel, et prokuratuur juhib vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi ka KrMS) § 30 lõikele 1 kohtueelset kriminaalmenetlust ja esindab riiklikku süüdistust kohtumenetluses ning VangS § 90 lõigetes 3 ja 5 sätestatud jäikade piirangute taga võib näha ennekõike kriminaalmenetluse vajadusi.

4. Justiitsminister nõustus oma 11.09.2012 vastuses nr 10-2/5477, et vahistatu hoidmine ööpäev läbi lukustatud kambrites ning suhtlemise piiramine teistes kambrites viibivate vahistatutega võib isiku jaoks olla raske. Praktikas tuleks vahistatule kohaldada nii vähe piiranguid kui võimalik, vaatamata sellele, et tegemist on isikuga, kes võib olla toime pannud kuriteo. Ministri arvates tuleb lähtuda üheselt põhimõttest, mille järgi kohaldada vahistamist tõkendina vaid tõepoolest äärmisel vajadusel ning ka sel juhul nii lühiajaliselt kui võimalik ja seda on rõhutanud ka Riigikohus.

5. Viidates vastavale uuringule, leiab minister, et pikaajalised vahi all viibimised on siiski pigem erand kui reegel. Samas ei õigusta minister oma sõnul siiski neid erandeid, mil vahi all pidamine on veninud lubamatult pikaks ja seetõttu muutunud isikule ülemäära koormavaks. Selles osas tuleb tema hinnangul jätkuvalt tegelda probleemi põhjuste otsimisega ning kaotamisega.

6. Minister on seisukohal, et erandite tegemine vahistatute hulgas tulenevalt vahi all olemise tähtajast ning menetluse staadiumist (nt maakohu otsuse edasikaebamine ringkonnakohtusse või Riigikohtusse) tooks endaga kaasa probleemid võrdse kohtlemise põhimõttega. Sarnases olukorras olevaid isikuid tuleb kohelda võrdselt ja kui tegemist on vahi all oleva isikuga, siis poleks õigustatud ühele vahistatule anda ja luua võimalusi, mida teisele vahistatule keelatakse.

7. Oma kirjas osutab minister erinevatele võimalustele vahi all pidamise aja lühendamiseks (nt võimalus asendada vahistamine elektroonilise valvuga ja erandid nn katkematusse põhimõttest juhul, kui tegemist on menetlusega, milles isikud viibivad vahi all).

¹ Kajastan oma teabe nõudmisi Justiitsministeeriumile ja Riigiprokuratuurile ning ministeeriumi ja Riigiprokuratuuri vastuseid täismahus antud kirja lisa ning esitan käesolevas kirjas vaid lühikokkuvõtte saadud vastustest.

8. Minister möönab, et piirangute leevendamise võimaluse loomist võib kaaluda, kuid see vajab siiski põhjalikumat analüüsi. Arvestada tuleb sealjuures nii kriminaalmenetluse eesmärkide kui ka vanglatele ülesannete lisamise ning sellest tulenevate täiendavate ressursside vajadusega.

9. Ühe võimalusena saaks ministri sõnul eeskujuks võtta KrMS § 143¹, mis sätestab vabadusepiiranguga isikule kohaldatavad lisapiirangud ja sättes toodule sarnase kaalutusõiguse võiks *de lege ferenda* anda vahistatu paigutamisel ka kohtule või prokuratuurile. Ministri hinnangul on VangS § 90 lõiked 3 ja 5 kehtivas sõnastuses kooskõlas põhiseadusega ja ta nendib, et võimalike probleemide leevendamiseks tuleb eelkõige muuta praktikat, mille kohaselt viibivad isikud pikalt vahi all.

10. Riigiprokuratuuri 31.08.2012 vastuses nr RP-6-1/12/865 nõustub riigi peaprokurör, et VangS § 90 lõigete 3 ja 5 kehtimine ühetaoliselt kõigi vahistatute suhtes ei pruugi olla vajalik ega põhjendatud ning taoline piirangute kehtimine ei arvesta ka vastava kriminaalmenetluse kulgemist ja seisuga. Prokuratuur toetab seetõttu seisukohta, et VangS § 90 lg 3 ja 5 praegusel kujul kehtivus võiks olla arutluse objektiks ning selle mõju ja eesmärgid võiks üle vaadata eeldusel, et paralleelselt vaadatakse üle ka kattuvad sätted KrMS §-s 143¹, viies sisse muudatused, mis annaks menetlejale võimaluse hinnata vajaduspõhiselt lisapiirangute kohasust iga konkreetse vabadusepiiranguga isiku suhtes.

II Asjakohased õigusnormid

11. Vangistuseseadus

„§ 90. Eelvangistuse üldtingimused

[---]

(3) Vahistatut hoitakse ööpäev läbi lukustatud kambris, välja arvatud aeg, kui vahistatu töötab või õpib. [---]

(5) Vanglateenistus või arestimaja on kohustatud võtma kõik meetmed, et välistada eri kambritesse paigutatud vahistatute omavaheline sidepidamine.“

III Õiguskantsleri seisukoht

3.1 Sissejuhatus

12. Sissejuhatavalt kirjeldan põgusalt VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 praktilist mõju vahistatute õigustele.² Eesti vangistusõiguses viljeletakse lahendust, mille kohaselt hoitakse eranditult kõiki vahistatuid suurema osa ööpäeva vältel oma kambrites (vangistuseseaduse § 90 lõike 3 lause 1), samuti on seatud vanglateenistusele kaalumisvõimaluseta kohustus takistada eri kambrite vahistatute suhtlemist (vangistuseseaduse § 90 lõige 5).

13. VangS § 90 lõike 3 lause 1 kohustab vanglateenistust vahistatut hoidma oma kambris ajal, mil ta ei tööta ega õpi, ent õiguskantsleri kontrollkäikudel ja isikute pöördumistest kogutud teave võimaldab nentida, et tegelikkuses tähendab see suurema osa vahistatute jaoks, et 23 tundi ööpäevas (erandiks üldjuhul vaid VangS § 93 lõikes 5 sätestatud võimalus viibida lühiajaliselt värskes õhus) on isik suletud oma kambriksse, kuna tööd ei ole täistööaja mahus pakkuda

² Riigikohus on senises praktikas mitmel korral seostanud normide põhiseaduspärasuse sellega, kas ja mil määral mõjutab tegelik olustik neid tinginud või nendega seotud normide põhiseaduspärasust (vt nt RKPJKo 15.07.2002, nr 3-4-1-7-02, p 15, samuti RKPJKo 15.12.2005, nr 3-4-1-16-05, p 24 jt), Seetõttu peangi vajalikuks siduda antud abstraktset normikontrolli tuntaval määral vahistatute tegeliku olukorraga erinevates vanglates, mis on väldanud aastaid ning valdavalt tingitud minu hinnangul põhiseadusega vastuolus olevatest põhiõiguste riivetest.

kaugeltki kõigile süüdimõistetud kurjategijatele, kellele töötamine on VangS § 37 lõike 1 kohaselt kohustuslik.

14. Lisaks seavad VangS § 90 lõige 5 ja VangS §-s 12 toodud eraldihoidmise nõuded täiskasvanust vahistatu õppimisele ja õpetamisele tuntavaid korralduslikke takistusi. Nii ei saa vahistatuid õpetada koos teistes kambrites hoitavate vahistatutega ning raskendatud võib olla nende õpetamine koos kinnipeetavatega³, mis muudab õppimise korralduse keerukaks ja ebatõhusaks (kõigi nõuete täitmine võib halvemal juhul tähendada ka sisuliselt iga vahistatu individuaalõpet, mis ei pruugi olla õpetamisressursi kõige mõistlikum kasutamine). Tegelikult on täiskasvanud vahistatu võimalus tegelda kambri välise tegevusena õppimisega üsna väike.

15. Probleemid vahi all viibimise tingimustega ei omaks sedavõrd tähtsust, kui inimesed oleks vahi all väga lühikest aega (kogu kriminaalmenetluse vältel mõnest nädalast mõne kuuni).⁴ Siiski olen kohanud kontrollkäikudel ka isikuid, kes on järjest vahi all olnud väga pikka aega, samuti pöörduvad aeg-ajalt õiguskantsleri poole inimesed, kes on rahulolematud kaua kestva vahi all viibimisega.⁵ Mul ei ole põhjust seada kahtluse alla justiitsministri väiteid, et pikaajaline vahi all olemine ei ole Eestis tavapärane, ent nagu kontrollkäikudel kogutud ja õiguskantslerile edastatud avaldustest laekuv teave näitab, tuleb väga pikalt vahi all viibimist siiski kahjuks jätkuvalt ette. Samuti võimaldab ministri vastus järeldada, et kuid kestev vahistatu staatuses olemine ei ole sugugi ebaharilik. Oluline on edasise analüüsi kontekstis märkida, et üldjuhul on väga pikka aega vahi all isikud, kelle puhul on kohtueelne uurimine (ja ka tõendite aktiivne kogumine ning käitlemine) ammu lõppenud ja sageli ka esimese astme kohtu otsus langetatud.

16. Pikemat aega vahi all olnud isikud kurdavad avaldustes ja kontrollkäikudel peetud vestlustes järjekindlalt selle üle, et mõistlikke ja mõtestatud ajaveetmisvõimalusi (iseäranis väljaspool kambrit) napib ning neid hoitakse kuni süüdimõistva kohtuotsuse jõustumiseni pea ööpäevaringselt lukustatud kambri ning pärsitakse aktiivselt nende võimalusi teiste vahistatutega aga ka kinnipeetavatega suhelda. Olen probleemidele vahistatutele mõtestatud tegevuse leidmisel pööranud vanglateenistuse tähelepanu nii 2008. aasta Tallinna Vangla kontrollkäigu kokkuvõttes kui ka 2011. aasta Viru Vangla kontrollkäigu kokkuvõttes.⁶

17. Probleemile vahistatutele sihipärase tegevuse leidmisel on osutanud ka Euroopa Nõukogu Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (edaspidi CPT), mis on soovitanud juba oma 2003. aasta visiidi järel Eesti ametivõimudel astuda viivitamatult samme vahistatute tegevusvõimaluste radikaalseks parandamiseks. Eesmärgiks pidanuks CPT hinnangul olema vahistatute kaasamine eri iseloomuga sihipärastes tegevustes (huvirühmad; soovitatavalt kutsealane töö; sport), mille juures nad veedaksid mõistliku osa päevast väljaspool kambrit. Ka vajab eelvangistust reguleeriv õiguslik raamistik CPT hinnangul vastavalt täiendamist.⁷ Nendin, et minu hinnangul ei ole CPT

³ VangS § 12 lõige 5 lubab teha eraldihoidmise põhimõttest erandeid (sh siis ka vahistatute ja kinnipeetavate eraldihoidmise nõudest), kui see on vajalik seoses õppimise, töötamise või muu tegevusega.

⁴ Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor J. Sootak on märkinud, et Euroopas tuleks pidada normaalseks, et inimene võetakse esimest korda alla mitte enamaks kui üheks kuuks. Vt A.-L. Viilmann. Sootak: Eestis käib vahistamine liiga kergelt. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://uudised.err.ee/index.php?06292891>.

⁵ 2011. aasta septembrikuus toimunud Viru Vangla kontrollkäigu ajal oli kõigest Viru Vangla vahistatutest (19.09.2011 seisuga kokku 186 vahistatut) vangla edastatud kinni peetavate isikute nimekirja kohaselt tolleks hetkeks enam kui kaks aastat vahi all viibinud isikuid konkreetses vanglas 12, seejuures olid kolm inimest vahi all juba 2007. aastast. Näitena võib ka esile tuua, et hiljuti õiguskantsleri poole pöördunud 2 isikut kurtsid, et on vahi all olnud juba üle 4 aasta.

⁶ Vt õiguskantsleri 16.04.2008 kirja nr 7-7/080046/00802739 lisa – kontrollkäigu kokkuvõte, samuti õiguskantsleri 27.03.2012 kirja nr 7-7/111231/1201486 lisa – kontrollkäigu kokkuvõte.

⁷ *Report to the Estonian Government on the visit to Estonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 30 September 2003*, p 54-56. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2005-06-inf-eng.htm>.

tehtud soovitusi arvestataval määral järgitud ja praktikas veedab suur osa vahistatuid 23 tundi päevas tegevusetult kambrites.⁸

18. Vastuses 2008. aasta Tallinna Vangla kontrollkäigu kokkuvõttele on vanglateenistus viidanud, et vahistatute tegevusvõimaluste suurendamist pärsivad kehtivast õigusest tulenevad nõuded.⁹

19. Eelneva põhjal võib väita, et VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 tulemuseks on praktiliselt kõigi vahistatute üheülbaline ja ilma olulise mõtestatud tegevuseta viibimine pea ööpäevaringselt oma kambri, samuti võimalus vanglasiseselt suhelda vaid vanglateenistuse ametnikega ning oma kambrikaaslas(t)ega. Teisalt tähendavad nimetatud sätted, et vanglateenistus rakendab suuri pingutusi ning kulutab ressursse, püüdes vältida eri kambrite vahistatute igasugust omavahelist suhtlust. Muu hulgas loob vanglateenistus vahistatute igapäevase jalutuskäigu tarvis rajatud bokside kohale helitausta, et vältida vahistatute suhtlemist värskes õhus viibimise ajal. Viimatinimetatud küsimuses olen varasemalt läbi viinud ka menetluse.¹⁰

20. Kõige eelneva kokkuvõttena võib tõdeda, et VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 toodu koosmõjul veedavad enamik vahistatuid (vähemalt täiskasvanud vahistatud, kel puudub kohustus haridust omandada) suurema osa ööpäevast lukustatud kambri ning vanglasiseselt on vahistatutel võimalik ja lubatud suhelda vaid oma kambrikaaslastega ning vanglateenistuse ametnikega. Igasuguse mõtestatud ajaveetmise võimalused vahistatutele on neis sätetes toodu tõttu äärmiselt piiratud.

3.2 Põhiseaduslik taust

21. Ühe või teise piirangu põhiseaduspärasuse hindamisel tuleb kõigepealt piiritleda vastava meetmega piiratavad põhiõigused. Selleks hindan esmalt, millist vahistatute tegevust on vaidlusalused sätted seatud pärssima ja milline põhiõigus või millised põhiõigused nimetatud vahistatute tegevusega ennekõike seotud on.

22. Kõnealuse kahe piirangu sisu, eesmärgid ja meetmetega piiratavad põhiõigused on esmapilgul mõneti erinevad. VangS § 90 lõike 3 lause 1 piirab täiendavalt niigi vahistamise tõttu ahendatud liikumisõigust vahistatu kambri ja võib seetõttu omada puutumust PS §-s 20 tooduga. Siiski võib alljärgnevatele põhjendustele tuginedes väita, et nii VangS § 90 lõike 3 lauses 1 kui ka lõikes 5 sätestatud piirang on ennekõike seatud eesmärgiga mitte niivõrd pärssida täiendavalt isiku liikumisvabadust (vrd VangS § 63 lõike 1 punktis 4 sätestatud alusel kartserisse paigutamine, mil eesmärgiks on täiendav liikumisvabaduse piiramine karistusena), vaid vähese liikumisvabaduse kaudu kärpida just tema suhtlust teiste isikutega.

23. Riigikohus on vahistatutele pikaajaliste kokkusaamiste võimaldamist puudutavas kohtuasjas tõdenud, et vahistatute suhtlemispiirangute eesmärgiks on üldjuhul selgitada välja oletatava õigusrikkuja toimepandu, tuua ta kohtu ette ning kindlustada õigusemõistmine. Kohus nentis, et ka vangistusseaduse eelnõu (SE 103) seletuskirja kohaselt erineb vahistatute kokkusaamiste regulatsioon kinnipeetavate vastavast regulatsioonist eeluurimise käigu tagamise vajaduse tõttu. Õigusemõistmise huviks on vältida kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumist ning jätkuvat

⁸ Minule teadaolevalt on samalaadseid etteheiteid tehtud ka CPT 2012. aasta Eesti visiidi raportis, mida ei ole käesolevaks hetkeks veel avalikustatud.

⁹ Tallinna Vangla direktori 19.05.2008 vastus nr 1-12/1501-3.

¹⁰ Õiguskantsleri 02.03.2009 soovitus nr 7-4/071019/00901124. Nimetatud menetluse käigus tõi Tartu Vangla oma 20.07.2007 kirjas nr 2-3/10063-1 jalutusbokside kohal esitatava valju helitausta tekitamise põhjusena vajadust raskendada vahistatute omavahelist suhtlemist jalutamise ajal ning suhtlemise piiramise eesmärk on omakorda vajadus tagada kohtueelse uurimise parem kvaliteet. Vangla hinnangul on meetme aluseks VangS § 90 lõike 5.

kuritegude toimepanemist, sh tõendite hävitamist, muutmist ning võltsimist ja tunnistajate mõjutamist.¹¹

24. Vangistusseaduse eelnõu seletuskirjas on rõhutatud, et eelvangistuse kandmisele kohaldatakse oluliselt lõdvemaid kinnipidamise nõudeid kui juba karistust kandvatele kinnipeetavatele. See tuleneb otseselt süütuse presumptsioonist. Samas on osutatud ka sellele, et eelvangistuse eesmärk on süüdistatava või kohtualuse kinnipidamine, et kindlustada menetluse läbiviimine või uute kuritegude toimepanemise ärahoidmine.¹²

25. Riigikohus on vahistatute ja süüdimõistetute kinnipidamistingimuste kontekstis pidanud vajalikuks eristada pelga vabaduse võtmisega saavutatavaid eesmärke ning lisaks vahistatule seatud lisapiirangutega taotletavaid eesmärke ning on tõdenud: „Kinnipeetavalt ehk vanglas vangistust kandvalt süüdimõistetult on vabadus võetud jõustunud kohtuotsusega, millega isik tunnistati süüdi kuriteo toimepanemises. Seetõttu ei saa viimatinimetatud isikute suhtes olla vahistamise eesmärgiks vabaduse võtmine, vaid lisapiirangute kehtestamine, takistamaks kahtlustataval kinnipeetaval jätkuvalt toime panna kuritegusid, mõjutada tunnistajaid, kõrvaldada tõendeid jne.“¹³

26. Justiitsminister on oma vastuses minu teabe nõudmisele tuginedes kohtupraktikale nentinud, et vahistatutele kinnipeetavatest erinevate piirangute kehtestamist õigustab tõkendina vahistamise kohaldamise eesmärk, milleks on tagada kriminaalmenetluse läbiviimine.

27. Arusaadavalt seisneb vahistamise kaudu vabaduse kaotanud isiku võimalus kriminaalmenetlust mõjutada (s.h õigusvastaselt) ennekõike suhtluses erinevate isikutega. Kriminaalmenetlusele ebasoodsat mõju on võimalik avaldada nt kaasosalistega omavahel ütlusi ja taktikat uurimistoimingutel kooskõlastades, samuti ise või teisi isikuid kasutades menetluses osalejaid või kolmandaid isikuid mõjutades.

28. Kõigest eelnevast võib järeldada, et seadusandja eesmärk on VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 vahistatutele seatud piirangute kehtestamisega olnud tagada tõhus ja õiglane kriminaalmenetlus ja seda seeläbi, et vahistatud ei kooskõlastaks kriminaalmenetluse eksiteele viimiseks omavahel ütlusi, ei mõjutaks vanglas või väljaspool seda viibivaid tunnistajaid ja muid menetlusosalisi või ei püüaks moonutada või kõrvaldada tõendeid.

29. Tuntav osa kriminaalmenetluse mõjutamisega seotud tegevustest on seadusandja poolt kriminaliseeritud ning seega teenivad seatud piirangud ka nende kuritegude ärahoidmise eesmärki. Märgin, et samas ei pruugi vahistatule kohaldatavad suhtluspiirangud lisaks juba vabaduse võtmisele täiendavalt pärssida selliste kuritegude toimepanemist, mida vanglas viibimise tõttu on pea võimatu sooritada (nt liiklussüüted jpm).

30. PS § 20 lõike 2 punkti 3 kohaselt on süüteo uurimisega seoses isikult vabaduse võtmise võimalike eesmärkidena sätestatud vajadus ära hoida kuritegu, toimetada õigusrikkuja pädeva riigiorгани ette või vältida tema pakkuminekut. Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi ka KrMS) § 130 lõige 2 täpsustab neid aluseid kriminaalmenetluses ning sedastab, et isiku võib vahistada, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Oluline on sedastada, et nimetatud põhjused võivad ühe isiku puhul esineda kogumis või erinevates kombinatsioonides.

¹¹ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 50.

¹² Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri. Kätesaadav arvutivõrgus:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991440017.

¹³ RKHKo 21.04.2008, nr 3-3-1-84-07, p 15.

31. Isiku pakkumine on olulisel määral välditud juba sellega, et temalt on vahistamise tõttu vabadus võetud. Täiendav liikumisvabaduse piiramine VangS § 90 lõike 3 lause 1 kaudu ei teeni seetõttu ilmselt iseseisvat eesmärki pakkuminekku tõenäosust vähendada või riigiorгани ette toimetamise tõenäosust suurendada ning eeskätt on ka selle piirangu mõtteks sarnaselt VangS § 90 lõikes 5 tooduga isiku suhtluskanalite ahendamine kriminaalmenetluse huvides. Piirates vanglasisest suhtlemist valitud isikutega (oma kambrikaaslased), on võimalik vältida samas vanglas viibivate teiste vahistatutega kokkuleplust, samuti teiste vahistatute kaudu erinevate isikute mõjutamist.

32. Isiku suhtlemine teiste isikutega võib olla sõltuvalt asjaoludest kaitstud mitmete erinevate põhiõigustega. Õiguskirjanduses seotakse õigust luua ja arendada suhteid teiste inimeste ja välismaailmaga (viitega Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale) ennekõike PS §-ga 26 ning samuti Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artikliga 8.¹⁴ Samuti on võimalik luua seoseid PS § 19 lõikes 1 toodud üldise vaba eneseteostuse põhiõigusega.¹⁵

33. Seega pean asjakohaseks hinnata VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 põhiseaduspärasust antud juhul eeskätt PS § 26 kontekstis¹⁶ ning arvestades sealjuures, et kõnealustes vangistusseaduse sätetes toodud piirangud võivad mõjutada ka vahistatu ja temaga suhtleva isiku PS §-s 19 sätestatud õigusi.^{17 18}

3.3 Riivatud põhiõiguste kaitsealad ja nende riive

34. Nagu eelpool tõdetud, kaitseb PS §-s 26 sätestatud eraelu kaitse põhiõigus mh ka isiku suhtlust teiste inimestega. Isikulise kaitseala poolest on PS § 26 kõigi ja igäuhe õigus.¹⁹ Riigikohus on oma praktikas sedastanud, et PS § 26 laieneb ka kinnipeetavale²⁰, samuti on Riigikohus mõõnnud, et vahistatu saab olla PS § 26 sätestatud perekonnaelu puutumatus põhiõiguse subjektiks.²¹ Ma ei näe põhjust, miks ei võiks vahistatu suhtlus teiste vahistatutega kuuluda PS § 26 sätestatud eraelu kaitse põhiõiguse isikulisse kaitsealasse.

35. Riigikohus on oma praktikas järjekindlalt tõdenud, et põhiõiguse riive on selle kaitseala iga ebasoodus mõjutamine.²² VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud piirangud pärsivad kahtlemata märgatavalt vahistatute võimalust suhelda teiste vahistatutega ning seega on tegemist PS § 26 sätestatud põhiõiguse riivega. Võimatus suhelda teatud osaga isikut ümbritsevatest

¹⁴ Vt K. Jaanimägi. Kommentaarid §-le 26. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012, § 26 komm 8. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-26/>.

¹⁵ Riigikohus on nentunud: „Üldkogu hinnangul piiratakse vangistuse kohaldamisega PS § 19 lg-st 1 tuleneva vaba eneseteostuse õiguse takistamise kaudu muu hulgas isiku õigust vabalt otsustada enda suhtlusringkonna, kasutatavate suhtluskanalite ja suhtluse sisu üle.“ Vt RKÜKo 07.12.2009, nr 3-3-1-5-09, p 30.

¹⁶ Kinni peetavate isikute suhtlemisvabadust on peamiselt PS § 26 kontekstis käsitletud varasemalt ka Riigikohus, vt RKPJKo 25.06.2009, nr 3-4-1-3-09.

¹⁷ Võib tõstatada küsimuse, kas juba PS § 20 lõike 2 punkti 3 mõttes ja alusel vabaduse kaotanud isiku vanglasisese liikumisvabaduse täiendav piiramine vajab samuti õigustust PS § 20 lõike 2 punkti 3 kontekstis? Tuginedes õiguskirjandusele, võib asuda seisukohale, et sellises olukorras PS § 20 enam keske tähendusega ei ole. Õiguskirjanduses on väidetud, et juhul kui isik juba on seaduslikult ja PS §-ga 20 kooskõlas ilma vabaduseta ning tema suhtes rakendatakse lisapiiranguid, siis PS § 20 ja EIÕK art 5 garantiisid enam ei rakendata. Vt E. Kergandberg. Kommentaarid §-le 20. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012, § 20 komm 7. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-20/>.

¹⁸ Pidev teistest isoleerituna ja suhtlusvõimalustest ning mõtestatud tegevusest ära lõigatuna vahi all veedetud aeg võib kujutada teatud momendist endast ka PS § 18 lõikes 1 sätestatud ebainimliku kohtlemise keelu rikkumist.

¹⁹ K. Jaanimägi. Kommentaarid §-le 26. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012, § 26 komm 10. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-26/>.

²⁰ RKPJKo 25.06.2009, nr 3-4-1-3-09, p 16.

²¹ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 42-45.

²² Vt nt RKPJKo 20.06.2012, 3-4-1-10-12, p 28.

inimestest takistab ka kahtlemata PS § 19 lõikes 1 sätestatud üldise vabaduspõhiõiguse teostamist.

3.4 Riive põhiseaduspärasus

36. Riigikohus on tõdenud, et riigivõimu sekkumine PS §-s 26 sätestatud õigusesse ei tähenda veel selle õiguse rikkumist. Põhiõigust riivav õigusakt ei riku põhiõigust, kui see on põhiseaduspärane ehk formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.²³

37. PS § 11 lubab vaid selliseid põhiõiguste riiveid, mis on kooskõlas põhiseadusega ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ning mis ei tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Kuna PS § 26 ja § 19 kujutavad endast nn tõrjeõigusi, on nende riive õigustamiseks vajalik, et riive oleks formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas. Riigikohus on nentunud: „Riive õigustamiseks peab see olema formaalselt ja materiaalselt põhiseadusega kooskõlas. Norm on põhiseadusega formaalselt kooskõlas, kui see vastab pädevus-, menetlus- ja vorminõuetele ning määratuse ja seadusereservatsiooni põhimõtetele.“²⁴

38. Materiaalses plaanis peab riivel olema legitiimne eesmärk ja riive peab olema proportsionaalne.²⁵ Riigikohus on tõdenud, et: „Proportsionaalsuse põhimõte tuleneb põhiseaduse § 11 teisest lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.“²⁶

3.4.1 Formaalne põhiseaduspärasus

39. Ilma pikemalt küsimusse süüvimata, nendin, et minu hinnangul ei ole probleeme VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 formaalse põhiseaduspärasusega. Sätete vastuvõtmisel ei rikutud minu teada menetlusnorme, samuti on sätted küllaldaselt õiguselged.

3.4.2 Materiaalne põhiseaduspärasus

3.4.2.1 Riive legitiimne eesmärk

40. Riive legitiimse eesmärgi osas tõden, et PS § 26 võimaldab era- ja perekonnaellu sekkuda seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, **avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks**. PS § 19 lõige 1 on nn lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigus, mida on võimalik riivata igal küllalt heal põhjusel, mis ei ole põhiseadusega vastuolus.

41. Karistusseadustiku (edaspidi ka KarS) § 316 kriminaliseerib tõendi kõrvaldamise ja kunstliku loomise, KarS § 317 menetlusosalise, tunnistaja, eksperdi või tõlgi kohtueelsele või kohtumenetlusele ilmumise takistamise, KarS § 322 sundimise valeütlust, vale eksperdiarvamust andma või valetõlget tegema ning KarS § 323 kriminaalmenetluse osalevate isikute (sh tunnistaja) suhtes vägivaldlatsemise. Seega on oluline osa neist tegevustest, mida VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud piirangud peaks pärssima, käsitletavad ka kuriteona ja vastavad meetmed täidavad nimetatud kuritegude tõkestamise eesmärki. Kahtlustatavate või süüdistatavate poolt kriminaalmenetluse suunamine omavahel ütluste kooskõlastamise teel, samuti menetlusse sekkumine, mis ei kujuta endast KarS §-des 317, § 322 või 323 sätestatud kuritegusid, küll kriminaliseeritud ei ole, ent tegemist on siiski ausat ja tõhusat

²³ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 47.

²⁴ RKPJKo 12.10.2011, nr 3-4-1-15-11, p 21-22.

²⁵ M. Ernits. Kommentaarid §-le 11. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012, § 11 komm 2.1.2. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-11/>.

²⁶ RKPJKo 17.07.2009, nr 3-4-1-6-09, p 21.

kriminaalmenetlust ja õigusemõistmist ebasoodsalt mõjutada võiva tegutsemisega, mille osas on riigivõimul põhjendatud õigus seda pärssida.

42. Riigikohus on nentunud, et: „VangS § 94 lõige 1 ei näe vahistatule pikaajalise kokkusaamise võimalust ette selleks, et selgitada välja oletatava õigusrikkuja toimepandu, tuua ta kohtu ette ning kindlustada õigusemõistmine. Ka vangistusseaduse eelnõu (SE 103) seletuskirja kohaselt erineb vahistatute kokkusaamiste regulatsioon kinnipeetavate vastavast regulatsioonist eeluurimise käigu tagamise vajaduse tõttu. Õigusemõistmise huviks on vältida kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumist ning jätkuvat kuritegude toimepanemist, sh tõendite hävitamist, muutmist ning võltsimist ja tunnistajate mõjutamist. Mainitud eesmärgid on PS § 26 teises lauses loetletud sekkumisvõimalusteks avaliku korra ning teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks ja kurjategija tabamiseks ning seega PS § 26 riive legitiimseteks eesmärkideks.“²⁷

43. Õigusemõistmise huvides ei saa olla kahtlustatavate/süüdistatavate poolt menetlejale antavate selgituste ja ütluste kooskõlastamine neile sobivas suunas, samuti ka mitte kriminaalmenetluse mõjutamine kas lausa kuritegusid sooritades või muul moel menetluses tõe selgitamist pärssides.

44. Märkida võib ka, et Riigikohus on oma praktikas pidanud menetlusökonomiat põhiseaduslikku järku väärtuseks, mis õigustab põhiõiguste piiramist ning sisustanud seda muu hulgas nii: „Menetlusökonomia on Riigikohtu praktika kohaselt põhiseaduslik õigusväärtus, mille sisuks on vältida muuhulgas põhjendamatute ja pahatahtlike avalduste menetlemist, kuna selliste avalduste menetlemine võib kaasa tuua kohtusüsteemi ülekoormatuse ning seega suutmatuse pakkuda isikutele tõhusat õiguskaitset mõistliku aja jooksul.“²⁸ Kindlasti koormavad vahistatute kriminaalmenetluse eksiteele viimise katsete tagajärjed ebasoodsalt kriminaalmenetlussüsteemi. Tulemuseks võib olla ressursi asjatu kulutamine tulenevalt nt isikute kokku lepitud valeütluste tõeks pidamisest. Sellisest menetluse mõjutamisest ajendatult asjata kulutatud menetlusressursi võiks rakendada teiste kuritegude uurimisel ja lahendamisel ning süüdlaste karistamisel.

45. Eeltoodu põhjal võib kokkuvõtlikult sedastada, et vahistatu õiguste piiramine VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud viisidel on tingitud ennekõike vajadusest tagada tõhusa õigusemõistmise huvid ja kitsamalt pärssida kriminaalmenetlusesse sekkumise võimalusi (sh selliseid kriminaalmenetluse mõjutamisi, mis on käsitletavad kuriteona). Seega mahuvad VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 kehtestatud piirangud PS §-is 26 sätestatud piirklauslite alla ning PS §-s 26 määratletud põhiõigust võib õigusemõistmise (kriminaalmenetluse) huvides põhimõtteliselt piirata. Seega on võimalik samadel põhjustel piirata ka PS § 19 lõikes 1 toodud üldist vabaduspõhiõigust. Kontrollitavate normide puhul on seega **tegemist iseenesest legitiimse eesmärgiga riivetega.**

3.4.2.2 Proportsionaalsus

46. Riive proportsionaalsuse hindamisele eelnevalt pean vajalikuks rõhutada, et vahistamise kui kriminaalmenetlusliku tõkendi rakendamise aluseks olev PS § 20 lõike 2 punkt 3 võimaldab kriminaalmenetluse raames isikult vabaduse võtta (ja seega teha isikust VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud piirangutele allutatud vahistatu) sisuliselt kolmel juhul, mis võivad indiviidi puhul esineda kas mõne üksiku alusena kolmest või mitme aluse kombinatsioonis. Nendeks on kuriteo ärahoidmine, kahtlustatava pädeva riigiorgani ette toimetamine ja

²⁷ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 50.

²⁸ RKPJKo 18.12.2012, nr 3-4-1-24-12, p 23.

pakkumineku vältimine. Nimetatud põhjused on märksa avaramad, kui VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud meetmete eesmärgid.

47. Nagu eelnevalt viitasin, on mitmed õigusemõistmise mõjutamisena käsitletavat teod seadusandja poolt kriminaliseeritud, seega võib ka teatud kujul kriminaalmenetlusse sekkumine või selle oht olla põhjuseks isikult PS § 20 lõike 2 punkti 3 alusel vabaduse võtmiseks. Samas on oluline rõhutada, et isik võidakse vahi alla võtta ka nt pelgalt pakkumineku vältimiseks, samuti võib oht uute kuritegude sooritamiseks seisneda mitte vaid kriminaalmenetluse mõjutamist puudutavate tegude toimepanemise võimaluses, mille puhul suhtlemispiirangud täiendavat pärssivat mõju omada ei pruugi.

48. Raskusteta võib teoorias konstrueerida ja ka reaalsusse projitseerida situatsiooni, kus on vajalik isikult vabadus võtta põhjusel, et ta võib menetluse eest pakku minna ja/või on oht, et ta sooritab uusi kuritegusid, kusjuures kuriteod ei seonu vähimalgi määral õigusemõistmisse sekkumisega ning puudub oht või lausa võimalus erinevate suhtluskanalite kaudu kriminaalmenetlusse sekkuda.

49. Näiteks võib tuua kuriteod, mille puhul nende korduva toimepanemise oht kohtueelse või kohtuliku kriminaalmenetluse ajal on suur, ent seejuures võimalus või vajadus kriminaalmenetlust mõjutada on pea olematu. Võib teatud mõõndustega arvata, et kui isik on korduvalt sooritanud nt KarS § 424 sätestatud kuriteo tunnustega tegusid, on oht, et sama isik kriminaalmenetluse ajal uuesti jooonuna mootorsõidukiga sõidab ja sellega vähem või rohkem raskete tagajärgedega õnnetuse põhjustab, küllalt reaalne. Samuti välistab vahistamine äärmiselt tõhusalt sedalaadi kuriteo uue sooritamise (vanglas ei ole reeglina võimalik mootorsõidukit juhtida) ja menetletava süüteo tõendusmaterjali spetsiifikat (nt ei sisaldu tõendite hulgas tunnistajate ütlusi) arvestades ei ole menetlusse sekkumise võimalus tõsiseltvõetav. Sellisel juhul on ilmselt olemas põhjus isiku vahi all pidamiseks, samas on äärmiselt küsitav vajadus piirata tema suhtlemist teiste vahistatutega VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatud moel.

50. Samuti tuleb rõhutada, et VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõige 5 on sõnastatud nii, et oma kambriis tuleb hoida eranditult kõiki vahistatuid, samuti tuleb pärssida eranditult kõigi vahistatute suhtlust teistes kambrites viibivate vahistatutega.²⁹ Vanglateenistus ja menetleja ei saa hinnata, kas isikul üldse on võimalust, põhjust või ohtu kriminaalmenetlusse lubamatul moel sekkuda. Loen justiitsministri vastusest välja hinnangu, et vanglateenistusel ei ole võimalik nimetatud sätteid ka muul moel tõlgendada ja täita. Seega peab kehtiva VangS § 90 lõike 3 punkti 1 ja lõike 5 kohaselt pärssima kõigi vahistatute suhtlusvõimalusi vanglas, hoolimata nende poolt tegelikult kujutatavast ohust vastava suhtlusega kriminaalmenetlusele kahju tekitada.

51. Täendusrikas on seejuures asjaolu, et KrMS § 143¹ kohaselt on vanglavälise suhtlemise piiramiseks antud menetlejale kaalutusõigus, samuti näeb nimetatud säte ette võimaluse eraldada menetleja korraldusel vahistatu teistest vahistatutest. Sama kriminaalasja raames kahtlustatavate isikute osas on olemas eraldi säte VangS § 90 lõike 3 lauses 2.

52. Oluline aspekt proportsionaalsuse juures on ka kriminaalmenetluse huvide muutumine ajas. Isiku mõjutamise mõttekus kriminaalmenetluses kahaneb üldjuhul märgatavalt, kui ta on oma tõendusliku panuse (eelkõige tunnistajana) juba kohtumenetluses andnud, tekkinud tõendid on fikseeritud ja kriminaalmenetlus on kohtus jõudnud nt kohtuvaidlusteni või koguni apellatsioonistmesse või kassatsioonimenetluseni, mil tõendite moonutamine enam erilist tähendust ei oma. Isiku jätkuvat täielikku isoleerimist kõigist teistest vahistatutest ei saa hästi õigustada vajadusega kaitsta juba nt ütlusi andnud tunnistajat kättemaksu eest, sest sel juhul

²⁹ Rohkem on mõistetav vajadus hoida eraldi sama kriminaalasja kahtlustatavaid/süüdistatavaid, mis tuleneb VangS § 90 lõike 3 lausest 2.

tuleks võrreldes kehtivas õiguses sätestatuga tuntavalt piirata ka süüdimõistetute suhtlust, kuna kättemaksu võimalus ja põhjus säilivad ka pärast süüdimõistva otsuse langetamist või osutuvad süüdimõistmise järel isegi suuremaks.

53. Käsitlen alljärgnevalt kõiki proportsionaalsuse elemente koos. See on tingitud asjaolust, et minu hinnangul võib eeltoodud põhjustel kõigi proportsionaalsuse osiste puhul tõdeda, et teatud vahistatute puhul on tegemist mõõdupäraste piirangutega ja teatud isikute puhul mitte.

54. Isikute puhul, kelle kuritegu, mille toimepanemises neid kahtlustatakse või süüdistatakse või hilisemad menetluse asjaolud annavad alust konkreetsel ajahetkel kahtlustada, et nad püüavad kriminaalmenetlust ebasobival moel mõjutada (püüdes nt mitme osavõtjaga kuritegude puhul kooskõlastada menetlejale antavaid ütlusi, survestades tunnistajaid vms subjekte), on VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 näol ilmselt tegemist proportsionaalsete piirangutega. Ahendades isiku vanglasisest suhtlemist ja vajadusel seda vanglavälise suhtlemise piiramisega kombineerides (KrMS § 143¹) on tegemist kahtlemata meetmetega, mis vähendavad sama kuriteo kaasosaliste kokkuleppimisvõimalusi menetlejaga kasutatava strateegia osas, samuti raskendavad seda soovival isikul tunnistajate jms isikute mõjutamist kas otse või vahendlikult. Keeruline oleks selliste suhtluspriirangute osas tuua esile alternatiive, mis isiku põhiõigusi vähem riivaks – taas rõhutades, et seda juhul, kui tegemist on olukorraga, kus asjaolud kriminaalmenetluse mõjutamist võimaldavad või selleks on reaalne oht.

55. Üldistavalt võib ka väita, et vahistatu õigus vanglas väljaspool kambrit liikuda ja teiste kinni peetavate isikutega suhelda ei kaalu enamasti üles kahju, mida isikud võivad kriminaalmenetluse lubamatul moel mõjutamisega õigusemõistmisele ja teiste isikute õigustele teha. Ent taas – seda senikaua, kui asjaolud võimaldavad põhjendatult arvata, et kriminaalmenetluse sekkumise võimalus on küllaldaselt reaalne.

56. Nagu öeldud, võib vahistamise näol vabaduse võtmise põhjus (ja asjaoludest tulenevalt ka ainus põhjus) olla isiku (oletatav) soov või kavatsus pakku minna (nt põgeneda välisriiki) ning seda hoolimata asjaolust, et võimalused jätkata kuritegude toimepanekut on minimaalsed ja seda kas juba kriminaalmenetluse algfaasis või ka vahetult enne süüdimõistmist. Samuti võib olla vajalik vabadus võtta isikult, kes ei suuda tõenäoliselt hoiduda uute kuritegude toimepanemisest, ent need teod ei seonu hoopiski mitte õigusemõistmisega (nt nn roolijoodik ei suuda hoiduda ka kriminaalmenetluse ajal joobnuna mootorsõiduki juhtimisest). Arvestades kriminaalmenetluse kulgemist, võib varasemalt sedastatud reaalne oht kriminaalmenetluse mõjutamiseks olla vähenenud olematuks, ent samas on isikut vajalik vahi all pidada pakkumineku vältimiseks ja/või uute kuritegude sooritamise pärssimiseks.

57. Sellistel juhtudel on isikute suhtluse (ja PS §-is 26 ja § 19 lõikes 1 sätestatud põhiõiguste) erakordselt intensiivne piiramine VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 toodud moel PS § 11 valguses väga küsitav meede. Ainsaks eesmärgiks sellistel juhtudel võib pidada vajadust pärssida seda, et kriminaalmenetlust mõjutada soovivad isikud ei kasutaks teisi vahistatud isikuid teabe edastamisel või ei tegutseks nende kaudu. Sellise eesmärgi puhul võib tegu olla küll meetmega, mis aitab väga vähesel määral kaasa soovitud tulemi saamisele (tõhus ja aus kriminaalmenetlus), ent meetme rakendamisega kaasnev kahju paljude isikute põhiõigustele (nende, kes ise kriminaalmenetluse ei sekku) ei pruugi saada üles kaalutud tulemi olulisuse poolt ja ebasoodus mõju on pigem võrratult suurem saavutatud tulemusest, samuti ei ole meede sel juhul ilmselt ka sobiv, kuna efektiivsem oleks eraldada need isikud, kes teisi vahistatuid kasutades menetlust mõjutada püüavad.

58. Seega on probleem minu hinnangul ennekõike selles, et VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatu on sõnastatud imperatiivselt ja jäigalt ning ei võimalda erinevalt nt KrMS §-st 143¹ arvestada konkreetse ajahetke menetluse huvidega ning asjaoluga, et vahi

alla võtmise põhjuseks ei pruugi olla vaid vajadus pärssida kriminaalmenetlusele vastu töötamist vahistatute poolt.

59. Nõue hoida erandita kõiki vahistatuid pidevalt lukustatud kambrites ning keelata neil mistahes asjaoludel suhtlemine teiste kambrite vahistatutega on sõnastatud ilma igasuguse kaalumisoigusega käsuna vanglateenistusele seda täita. Puudub vähimigi võimalus kas kohtul, prokuröril, uurimisasutusel või vanglateenistusel vaagida, kas konkreetsest isikust lähtuv oht ja käimasoleva kriminaalmenetluse seis võimaldaks nimetatud jäikasad piiranguid leevendada ilma piirangute eesmärke ohtu seadmata (nt kriminaalasjas on esitatud kassatsioon, seetõttu ei ole tehtud otsus veel jõustunud, ent tõenäosus, et asutakse uuesti juba uuritud tõendeid uurima, on väga oluliselt vähenenud). Sellisel imperatiivsel moel sõnastatud sätte pärsib vahistatutele mõtestatud tegevuse pakkumist, kuna nõuab nende vanglasisese suhtlemise piiramist ning intensiivistab sellega omakorda eraelu puutumatus riivet.

60. Ministril on oma vastuses õigus, et ei vanglateenistusel ega ka menetlejal kriminaalasjas ei ole õiguspärasel käitumisel mingit võimalust eirata VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 toodut³⁰ ning suhtlemispiirangute leevenemist saab vahistatu nimetatud sätete praegusel kujul kehtides oodata vaid kohtuotsuse jõustumisel või olukorras, kus isik vabastatakse vahi alt.

61. Lahendust ei pruugi pakkuda ka kriminaalasja menetleja aktiivsem tegevus vahistamise jätkuva põhjendatuse hindamisel. Nii võib juhtuda, et isiku vahi all pidamiseks on kriminaalmenetluse kulgemise faasist tingituna ainsa tõsiseltvõetava põhjusena alles jäänud vaid vajadus vältida, et isik võiks ähvardava karistuse eest pakku minna ja/või sooritaks õigusemõistmise mõjutamisega mitteseotud kuritegusid. Sel juhul ei ole ilmselt põhjendatud isiku vabastamine, ent samas puudub ka kaalukas põhjus piirata tema suhtlust teiste vahistatutega või pidada teda ööpäevaringselt lukustatud kambris.

62. Eeltoodust tulenevalt ei saa ma nõustuda justiitsministri väitega, et vahi all viibimisega kaasuvad ebaproportsionaalsed põhiõiguste piirangud saab välistada vaid vahi all viibimise aega vähendades. Olukorras, kus puudub asjaoludest tulenevalt küllaldane kahtlus, et isik võib kriminaalmenetluse õigusvastaselt sekkuda, ent kahtlustatav või süüdistatav võib pakku minna või sooritada õigusemõistmisega mitte seotud kuritegusid, on tema suhtes VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 sätestatu rakendamine ülemäärane juba vahi alla võtmise algusest peale ning seda ülemäärasust saab lühema vahi all viibimisega mõneti leevendada, ent mitte täiel määral kõrvaldada.

63. Rõhutan, et ma ei saa kuidagi olla nõus ka justiitsministri argumentidega, mille kohaselt takistaks suhtlemispiirangute erinevat rakendamist johtuvalt kriminaalmenetluse huvidest peamiselt keeld kohelda võrdses olukorras olevaid isikuid ebavõrdselt.

64. Võrdsuspõhiõigus, millele minister näib takistusena osutavat, lähtub PS §-st 12. Riigikohus ei ole minu hinnangul senises kohtupraktikas tõlgendanud PS § 12 sarnaselt justiitsministriga ning väitnud, et võrdsuspõhiõiguse sisuks on absoluutne nõue kohelda kõigest hoolimata mingi ühe nimetajaga tähistatavaid isikute grupe võrdselt.³¹ Võrdsuspõhiõiguse sisuks on hoopis see,

³⁰ Nt RKPJKo 3-4-1-50-13, p 18: „[---] haldusorgan peab tulenevalt PS § 3 lõikest 1 rakendama kehtivat seadust ega saa jätta normi kohaldamata isegi siis, kui leiab, et norm on põhiseadusega vastuolus.“

³¹ Vt RKÜKo 27.05.2005, nr 3-4-1-2-05, p 39: „PS § 12 lõike 1 esimesest lausest tulenev õigusloome võrdsuse põhimõte nõuab üldjuhul, et seadused ka sisuliselt kohtleks kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi. Selles põhimõttes väljendub sisulise võrdsuse idee: võrdsed tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdsed ebavõrdselt. Kuid mitte igasugune võrdsuse ebavõrdne kohtlemine pole võrdsusõiguse rikkumine. Keeldu kohelda võrdsed ebavõrdselt on rikutud, kui kahe isiku, isikute grupi või olukorra ebavõrdne kohtlemine on meelevaldne. Meelevaldseks saab ebavõrdselt kohtlemist lugeda siis, kui selleks ei leidu mõistlikku põhjust. Kuigi meelevaldsuse

et võrdseid gruppe tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdseid ebavõrdselt, samuti pole välistatud mõjuvatel põhjustel võrdsete isikute gruppide ebavõrdne kohtlemine. Keelatud on meelevaldne erinev kohtlemine.

65. Nagu eelpool näidatud, võetakse isikutelt vahistamise kaudu vabadus erinevatel põhjustel, samuti erinevad kriminaalasjad üksteisest ning kriminaalmenetluse huvid on ajas olulises muutumises. Mõiste alla „vahistatu“ võib mahtuda ka isik, kelle osas VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 toodud suhtluspiiranguid on tarbetu rakendada, kuna isik ei ohusta (enam) kriminaalmenetlust. Seega ei ole vahistatud minu hinnangul käsitletavat kriminaalmenetluse huvides rakendatavate suhtluspiirangute osas ühtse grupina. Vahistatuid ses osas ühtse grupina käsitledes oleks ja on tulemuseks hoopis põhiõiguste täiendav kahjustamine seeläbi, et isikud, kelle suhtlemise ahendamiseks tungivat vajadust ei ole, saavad sellise käsitlemise tõttu tunda nende osas mittevajalikku piiramist.

66. Erakordselt oluline on silmas pidada, et vahistatut ei tohi süütuse presumptsiooni kohaselt (PS § 22 lõige 1) käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud kohtuotsus. Seega ei tohiks vahistamisega kaasnev isiku õiguste **põhjendamatu või küsitav** piiramine tuua kaasa tegelikkuses tunduvalt karmimaid kinnipidamistingimusi, kui süüdimõistetutel. Kui isik peab vahi all viibima pikemat aega (nt aasta ja enam), siis võib kõigi eelvangistuse tingimuste kogumi tulemusena kohtu poolt süüdi mõistmata isik osutada pikema aja vältel olema tingimustes, mis on tegelikkuses sama rasked või isegi raskemad, kui süüdimõistetud ja vanglakaristusega karistatud kinnipeetaval.³²

67. Soovin siinkohal taas esile tõsta juba eelpool osutatud vahistatute tegelikku olukorda eelvangistuses. Kindlasti on VangS § 90 lõike 3 lauses 1 ja lõikes 5 toodu vähemalt üheks kaalukaks põhjuseks, miks praktikas on vahistatute igapäeva elu sisuks 23 tunni vältel ööpäevas oma kambris viibimine ja mõtestatud tegevus piirdub vaid nende tegevuse vormidega, mida lukustatud uksega kambris on võimalik viljeleda (eeskätt raamatute lugemine). Selline olukord kestab sageli kuid, vahel ka aastaid.

68. Vahekokkuvõttena nendin, et VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 peamine probleem on minu hinnangul seotud asjaoluga, et sätete sõnastus ei võimalda paindlikult läheneda vahistatute suhtluse piiramisele ning kehtestab ilma kaalumisoigusega jäigad piirangud kõigile vahistatutele, mis ei arvesta ei vahi alla võtmise põhjust või põhjusi, konkreetse kriminaalasja asjaolusid ega kulgu ning neist johtuvat tegelikku tarvidust vahistatu suhtlust teiste vahistatute ja kinnipeetavatega piirata.

69. Märgin, et Riigikohus on korduvalt käsitlenud õigusnormides kaalutusõiguse puudumise temaatikat ja nentinud, et „[P]õhiõiguse riivet saab pidada õigustatuks vaid siis, kui on järgitud proportsionaalsuse põhimõtet. Kasutatavad vahendid peavad olema proportsionaalsed saavutatava eesmärgiga. Kaalutusõigust on täitevvõimul vaja selleks, et tagada proportsionaalsuse põhimõtte rakendamine. [---] Kaalutusõigus pole eesmärk omaette. Otsustus võib olla proportsionaalne ka siis, kui seadus pole kaalutusõigust sätestanud. Ka regulatsioon, mis ei võimalda kaalutusõigust, võib rakendamisel anda proportsionaalse tulemuse. Seadusandjal on õigus kehtestada regulatsioon, mis ei võimalda diskretsiooni. Loomulikult peab seadusandja diskretsiooni mittevõimaldava regulatsiooni kehtestamisel kaaluma seda, kas regulatsioon on proportsionaalne. Kolleegium on seisukohal, et kui seadusandja pole kaalutusõigust sätestanud, siis võib tekkida küsimus kaalutusõigust mittevõimaldava

kontroll laieneb ka seadusandja tegevusele, tuleb viimasele jätta avar otsustusulatus. Kui on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus, on ebavõrdne kohtlemine seadusloomes põhjendatud.“

³² Kinnipeetaval on võimalik VangS § 8 lõike 1 kohaselt liikuda kindlaksmääratud ajal väljaspool oma kambrit, tal on võimalik VangS § 25 kohaselt saada pikaajalisi kokkusaamisi oma lähedastega jne. Neist õigustest on vahistatu kehtiva regulatsiooni järgi ilma jäetud.

regulatsiooni põhiseaduspärasusest. Nimelt võib seadusega sätestatud regulatsioon olla mitteproportsionaalne.³³

70. Süüvides VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 tekke ajalukku, võib esmapilgul jääda ekslik mulje, et teisiti küsimust reguleerida võimalik polegi ning seadusandja on kaalumise juba normi loomise juures ära teinud või otsustanud, et kaaluda võimalust ei olegi või ei peagi olema.

71. Nendin, et taval piirata erinevate kambrite vahistatute suhtlemist on sügavad ja nõukogude aega ulatuvad juured. Selline regulatsioon sisaldas ka 21.06.1993 vastu võetud täitemenetluse seadustikus.³⁴ Vangistusseaduseski on algusest peale (s.t juba eelnõu staadiumis) olnud VangS § 90 lõiked 3 ja 5.³⁵ Eri kambrite vahistatute omavahelist suhtlust keelav säte leidub ka nt vastavas Vene Föderatsiooni õigusaktis.³⁶

72. Siiski on mitmete teiste Euroopa riikide õiguskordades rakendatud teistsugust lahendust. Eeskätt ei ole sedavõrd jäigalt kohustatud täitevvõimu isoleerima vahistatuid kambritesse ning piirama eranditeta kõigi vahistatute suhtlemist teiste vahistatutega, kes viibivad eelvangistuses sama vangla teistes eelvangistusosakonna kambrites.

73. Nii näiteks sätestab Saksa kriminaalprotsessi seadustiku (*Strafprozeßordnung*) § 119, et vahistatule **võib** kohtunik **vajadusel** seada piiranguid, et vältida põgenemist või kriminaalmenetluse kahjustamist ning muude piirangute seas on võimalik eraldada vahistatu kas mõnest teisest kinni peetavast isikust või kõigist kinni peetavatest isikutest.³⁷

74. Soome Vabariigi tõkendeid käsitleva seaduse (*Pakkokeinolaki*) kohaselt võib eeluurimise ajal, pärast süüdistuse esitamist ja ka kohtumenetluse ajal piirata vahistatu suhtlemist, **kui on alust arvata, et suhtlemine ohustab eelvangistuse eesmärki**. Muu hulgas saab piirata kokkupuudet konkreetse vahistatu või vahistatutega või konkreetse süüdimõistetud või süüdimõistetutega.³⁸

75. Seega ei pruugi olla (arvestades ka kriminaalmenetluse huviseid) täiesti välistatud lahendus, et kõiki vahistatuid ei hoita tingimata ööpäevaringselt lukustatud kambris ning suhtlust teiste vahistatutega piiratakse vaid siis, kui selleks on konkreetne ja tungiv kriminaalmenetluse või vangla julgeolekuga seotud vajadus. Sellise lahenduse abstraktset võimalikkust mõõnab ka riigi peaprokurör.

³³ Vt RKKKo 17.03.2003, nr 3-3-1-11-03, p 41, 43.

³⁴ Jõustus 31.07.1993. TMS § 170 lõige 2 sätestas, et kontaktid ja suhtlemine erinevates kambrites kinnipeetavate vahel ei ole lubatud.

³⁵ Eelnõus küll sätete numeratsiooni muutuse tõttu vastavalt § 89 lõiked 2 ja 4.

³⁶ Vene Riigiduumi poolt 21.06.1995 vastu võetud „*О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений*“. Nimetatud seaduse § 32 sätestab „*Не допускаются переговоры, передача каких-либо предметов и переписка подозреваемых и обвиняемых с подозреваемыми и обвиняемыми, содержащимися в других камерах или иных помещениях мест содержания под стражей*.“ Kättesaadav arvutivõrgus: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102287414&backlink=1&&nd=102036211>.

³⁷ StPO § 119 lg 1: „*Soweit dies zur Abwehr einer Flucht-, Verdunkelungs- oder Wiederholungsgefahr (§§ 112, 112a) erforderlich ist, können einem inhaftierten Beschuldigten Beschränkungen auferlegt werden. Insbesondere kann angeordnet werden, dass der Beschuldigte von einzelnen oder allen anderen Inhaftierten getrennt wird*.“ Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_119.html.

³⁸ *Pakkokeinolaki* § 18 b: „*Esitutinnan ollessa kesken voidaan rajoittaa tutkintavangin yhteydenpitoa muuhun henkilöön, jos on perusteltua syytä epäillä, että yhteydenpito vaarantaa tutkintavankeuden tarkoituksen. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa myös syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin ollessa kesken, jos on perusteltua syytä epäillä, että yhteydenpito vakavasti vaarantaa tutkintavankeuden tarkoituksen. Yhteydenpitorajoitus voi sisältää rajoituksia kirjeenvaihtoon, puhelimen käyttöön, tapaamisiin tai muihin yhteyksiin vankilan ulkopuolelle taikka yhdessäoloon tietyin tutkintavangin tai tiettyjen tutkintavankien taikka tietyin vangin tai tiettyjen vankien kanssa. Yhteydenpitoa ei saa rajoittaa enempää eikä pitempään kuin on välttämätöntä*.“ Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870450>.

76. Tuleb nentida, et mingeid tõsiseltvõetavaid põhjendusi olukorra sel moel reguleerimiseks ei ole vangistusseaduse eelnõu menetlemist puudutavatest materjalidest võimalik kahjuks leida. Eelnõu seletuskirjas on küll tõdetud, et vangistusseaduse eelnõu eelvangistust puudutavate sätete formuleerimisel on alati kõige raskem vahistatu kergemate kinnipidamistingimuste ja eeluurimise huvide omavaheline sobitamine. Nenditud on ka, et ehkki vahistatu suhtes kehtib täielikult süütuse presumpatsioon, on praktikas eelvangistusest kujunenud kõige rängem kinnipidamise liik üldse ja et oma osa selles on kindlasti ka enne vangistusseadust kehtinud puudulikul regulatsioonil. Samuti rõhutatakse, et eelvangistuse kandmisele kohaldatakse oluliselt lõdvemaid kinnipidamise nõudeid kui juba karistust kandvatele kinnipeetavatele.³⁹

77. Miks nende põhjenduste najal jäädi lahenduse juurde, kus vahistatu peab veetma lõviosa päevast lukustatuna kambrisse ja miks ei ole tal lubatud suhelda ühegi teises kambris viibiva vahistatuga, on selgusetu. Võimalik, et sätte kehtestamise ajal eeldati, et suuremale hulgale vahistatutele saab pakkuda mõtestatud kambrivälisest tegevust töötamise, õppimise vms moel, ent see eeldus (kui see ka toona eksisteeris) ei ole tänaseks ilmselgelt realiseerunud. Seega võib põhjendatult väita, et seadusandja sätete kehtestamisel proportsionaalsusse ei süüvinud ja saavutatud tulemus nende vahistatute suhtes, kelle osas pole alust arvata, et nad mõjutaksid ausat ja tõhusat kriminaalmenetlust, ilmselt proportsionaalne ei ole. See väide omab suuremat kaalu just KrMS § 143¹ valguses, mille sätestamisel on seadusandja pidanud piisavaks, et vanglavälise suhtluse piirangute kehtestamise vajadust saab hinnata menetleja, kes kaalutusõiguse alusel neid (ise seejuures erinevaid asjaolusid kaaludes) rakendab ja hoolitseb, et meetmed oleksid üksikjuhul proportsionaalsed.

78. Märgin, et tarvidust arvestada vahistatule kehtestatavate piirangute puhul tegelikke kriminaalmenetluse vajadusi on rõhutatud ka Euroopa Nõukogu Ministrite komitee REC(2006)2 "Euroopa Vanglareeglistiku" (edaspidi Euroopa Vanglareeglistik) punktides 95.1, 95.3 ja 99.⁴⁰ Riigikohus on nentinud, et: „Soovitusliku iseloomuga "Euroopa Vanglareeglistiku" normid ei ole küll õiguslikult siduvad, kuid neid tuleks käsitada eesmärkide ja põhimõtetenä, mille täitmise poole püüelda ja millest võimaluse korral juhendada Eesti õigusaktide tõlgendamisel ja rakendamisel.“⁴¹ Samuti on nimetatud Euroopa Vanglareeglistiku sätteid oma praktikas rõhutanud ja esile tõstnud Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi ka EIK).⁴² EIK on minu hinnangul viidanud, et menetluse huvidest tulenevad piirangud peavad hõlmama ikkagi vaid neid isikuid, kelle suhtes neid on tarvilik rakendada ja mitte kõiki vahi all viibijaid.⁴³

³⁹ Vangistusseaduse eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus:

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991440017.

⁴⁰ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Kättesaadav arvutivõrgus:

[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2006\)2&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2006)2&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75). P 95.1: *The regime for untried prisoners may not be influenced by the possibility that they may be convicted of a criminal offence in the future;* p 95.3: *In dealing with untried prisoners prison authorities shall be guided by the rules that apply to all prisoners and allow untried prisoners to participate in various activities for which these rules provide;* p 99: *Unless there is a specific prohibition for a specified period by a judicial authority in an individual case, untried prisoners:*

a. shall receive visits and be allowed to communicate with family and other persons in the same way as convicted prisoners;

b. may receive additional visits and have additional access to other forms of communication; and

c. shall have access to books, newspapers and other news media.

⁴¹ RKHKm 05.02.2009, nr 3-3-1-95-08, p 9.

⁴² Vt nt EIK 13.12.2011 otsus asjas nr 31827/02, Laduna vs. Slovakkia, p 33.

⁴³ Samas, p 66.

IV Kokkuvõte

79. Kõige eelneva põhjal olen veendunud, et VangS § 90 lõike 3 lause 1 ja lõige 5 on kehtival kujul vastuolus Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 11, § 19 lõikega 1 ja §-ga 26 osas, milles nimetatud sätted ei võimalda menetlejal kaaluda, kas vahistatu liikumisvabaduse piirangu (kohustus viibida ööpäevaringselt oma kambris) ja teiste vahistatutega suhtlemispiirangu rakendamine on konkreetsel juhul kriminaalmenetluse asjaolusid (sh menetlusstaadiumi) arvestades menetluse huvides vajalik ja seega proportsionaalne eraelu puutumatus ja vaba eneseteostuse õiguse piirang või ei.

Austusega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder

Lisa: Justiitsministeeriumile ja Riigiprokuratuurile edastatud teabe nõudmistes ja saadud vastustes kajastatu (4 lehel)

Justiitsministeeriumile ja Riigiprokuratuurile saadetud teabe nõudmistes esitatud küsimused seoses vangistusseaduse § 90 lõike 3 lause 1 ja lõike 5 põhiseaduspärasusega ja Justiitsministeeriumi ning Riigiprokuratuuri vastused

Pöördusin 01.06.2012 kirjadega nr 6-8/120785/1202671 ja 6-8/120785/1202672 vastavalt Justiitsministeeriumi ja Riigiprokuratuuri poole, milles lisaks esialgsele õiguslikule analüüsile palusin ministeeriumi ja Riigiprokuratuuri seisukohta järgmistes küsimustes :

1. Millised kaalukad ausa ja tõhusa kriminaalmenetluse, vangla julgeolekuga või muude oluliste hüvedega seotud huvid on Teie hinnangul vangistusseaduse (edaspidi ka VangS) § 90 lõigetes 3 ja 5 sätestatud eranditeta ja kaalumisõigusetu nõuete hoida vahistatuid ööpäev läbi lukustatud kambrites ning pärssida kõigi vahistatute suhtlemist teistes kambrites viibivate vahistatutega taga?
2. Kas ja kui siis milliseid võimalusi näete VangS § 90 lõigetes 3 ja 5 toodud ja eelmises punktis viidatud piirangute leevendamiseks (nt kasvõi mõnele asjaomasele isikule või organile – kohus, prokuratuur vms vastava kaalutusõiguse andmiseks) ilma seejuures piirangute eesmärgiks seatud õigushüvesid ohtu seadmata?
3. Kas Teie hinnangul võimaldaks tänaseks kujunenud olukord (nii olemasolevate kui plaanitavate vanglate hooned, kriminaalmenetlust ja vangistuse ning eelvangistuse kandmist reguleerivad õigusnormid ja kuritegevuse olukord riigis jpms) kehtestada ja rakendada vahistatute osas ka VangS § 90 lõigetes 3 ja 5 sätestatud kõnealusest piirangutest leebemaid piiranguid (nt moel, et suhtlus teiste vahistatutega ja võimalus väljaspool kambrit liikuda oleks piiratud vaid neil isikutel, kelle osas on põhjust arvata, et nende initsiatiivil või neid vahetult kasutades võidakse seada ohtu kriminaalmenetluse läbiviimisele)?
4. Kas Teie hinnangul on VangS § 90 lõiked 3 ja 5 kehtivas sõnastuses kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseadusega?

Justiitsministri 11.09.2012 vastus nr 10-2/5477

Justiitsminister nõustub oma 11.09.2012 vastuses nr 10-2/5477, et vahistatu hoidmine ööpäev läbi lukustatud kambrites ning suhtlemise piiramine teistes kambrites viibivate vahistatutega võib isiku jaoks olla raske. Praktikas tuleks vahistatule kohaldada nii vähe piiranguid kui võimalik, vaatamata sellele, et tegemist on isikuga, kes võib olla toime pannud kuriteo. Ministri arvates ei saa tähelepanuta jätta asjaolu, et vahistatu on siiski isik, keda pole kohtu poolt süüdi mõistetud, puudub jõustunud kohtuotsus. Samas tuleb aga kindlasti arvestada ka ühiskonna üldiste huvidega, sellega, et õiguste kõrval eksisteerivad ka kohustused. Eelduseks on see, et kõik ühiskonna liikmed käituvad õiguspäraselt. Sel juhul on ka igasugused piirangud riigi poolt isiku suhtlemisvõimalustele võimalikult minimaalsed.

Ühiskonna turvalisuse, kriminaalmenetluse läbiviimise ja kohtuotsuseni jõudmise tagamiseks on justiitsministri hinnangul vaja teatud tingimustel siiski seada piiranguid. Rääkides tõkendina vahi all pidamisest, tuleb ministri arvates lähtuda üheselt põhimõttest, mille järgi kohaldada seda tõkendit vaid tõepoolest äärmisel vajadusel ning ka sel juhul nii lühiajaliselt kui võimalik. Ka Riigikohus on ministri sõnul mitmel korral oma lahendites toonitanud vajadust iga üksiku kriminaalasja puhul kogu kriminaalmenetluse vältel jälgida, et vahi all peetaks isikuid üksnes siis

ja nii kaua, kui see on kriminaalmenetluse tagamiseks tõepoolest vältimatut vajalik.⁴⁴ Kogu kriminaalmenetluse läbiviimine peab olema suunatud sellele, et võimalikult kiiresti jõuda jõustunud kohtuotsuseni. Kui isik on juba süüdi mõistetud, on tegemist kinnipeetavaga, kellele on võimaldatud suurem liikumisvabadus kui vahistatule.

Justiitsministeerium lähtub ministri sõnul vastavate eelnõude väljatöötamisel kõigi osapoolte põhjendatud huvidest ning püüab selle poole, et kriminaalmenetluse läbiviimine oleks tõhus ning kiire. Kriminaalmenetluse seadustikus (edaspidi ka KrMS) on sätestatud, et kohtueelses menetluses ei või kahtlustatav olla vahistatud olla üle kuue kuu. Minister leiab, et sel juhul ei saa rääkida vahistatu huvide ülemäärasest kahjustamisest. Justiitsministeeriumis viidi 2009. aastal ministri sõnul läbi uuring, mille eesmärgiks oli selgitada vahistamise kestus eri uurimisstaadiumites (s.o kohtueelses ja kohtumenetluses). Uuringu tulemusena valmis analüüs vahistamiste kohta, mis on kõigile ka avalikult kättesaadav Justiitsministeeriumi veebilehelt.⁴⁵

Analüüsi kokkuvõttes nenditakse ministri sõnul muuhulgas järgmist: „2008. aastal vahi alt vabanenud isikud viibisid keskmiselt vahi all 5,2 kuud. Kui kohtueelses uurimises oli keskmiseks vahistamise kestuseks 3,9 kuud, siis kohtumenetluses oli see 2,9 kuud.“⁴⁶ Nendest arvudest on näha, et pikaajalised vahi all viibimised on siiski pigem erand kui reegel. Samas ei õigusta minister oma sõnul siiski neid erandeid, mil vahi all pidamine on veninud lubamatult pikaks ja seetõttu muutunud isikule ülemäära koormavaks. Selles osas tuleb tema hinnangul jätkuvalt tegelda probleemi põhjuste otsimisega ning kaotamisega.

Nii Eesti Vabariigi põhiseaduses sätestatu kui ka kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt on isiku vahi alla võtmisel ning hoidmisel seadusega paika pandud kindlad alused. Nendeks on oht kriminaalmenetlusest kõrvalhoidumiseks või jätkuvalt kuritegude toimepanemise võimalus.

Minister viitab, et 19.11.2009 otsuse resolutsiooni punktis 2 kohtuasjas nr 3-3-1-62-09 kohustas Riigikohus jõusse jätma Tallinna Halduskohtu 13. novembri 2008 otsuse haldusasjas nr 3-08-1737. Tallinna Halduskohus on märkinud oma otsuses järgmist: „Vahistatutele kinnipeetavatest erinevate piirangute kehtestamist õigustab tõkendina vahistamise kohaldamise eesmärk, milleks on tagada kriminaalmenetluse läbiviimine. Kuivõrd vahistatu puhul on eesmärgiks tagada kriminaalmenetluse läbiviimine, siis ei lange vanglavälise suhtlemise soodustamine tõkendi kohaldamise ajal kokku vanglavälise suhtlemise soodustamisega karistuse kandmise ajal.“

Minister on seisukohal, et erandite tegemine vahistatute hulgas tulenevalt vahi all olemise tähtajast ning menetluse staadiumist (nt maakohtu otsuse edasikaebamine ringkonnakohtusse või Riigikohtusse) tooks endaga kaasa probleemid võrdse kohtlemise põhimõttega. Sarnases olukorras olevaid isikuid tuleb kohelda võrdselt ja kui tegemist on vahi all oleva isikuga, siis ei oleks õigustatud ühele vahistatule anda ja luua võimalusi, mida teisele vahistatule keelatakse.

Kuna tõkendina vahi all pidamine on isiku õigusi äärmiselt piirav, sätestati seadusesse võimalus vahistamise asendamiseks elektroonilise valveta (KrMS § 137¹). Kui algselt oli selle kohaldamine välistatud teatud kuritegude puhul, siis käesolevaks ajaks on sellest piirangust ministri sõnul loobutud.

01.09.2011 jõustusid kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis lubavad üldkorras kriminaalasja arutaval maakohtul osaleda teise üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja kohtulikus arutamises, kui hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas on süüdistatavale kohaldatud

⁴⁴ RKKKm 01.02.2012, nr 3-1-1-105-11, p 11; RKKKo 03.03.2008, nr 3-1-1-80-07, p 13

⁴⁵ Klopets, U. Vahistamiste analüüs. Kriminaalpoliitika osakond. Justiitsministeerium. Tallinn 2009. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48334/Vahistamiste+anal%FC%FCs.pdf>.

⁴⁶ Samas, lk 4.

tökendina vahistamine ja kohus peab vajalikuks jätkata nimetatud tõkendi kohaldamist (KrMS § 268¹). Ühtlasi kehtestati nõue ka kohtumenetluse käigus regulaarselt kontrollida vahistamise kui tõkendi jätkuva kohaldamise põhjendatust (KrMS § 275). Seega on seadusega kehtestatud nõuded, mis on suunatud vahi all viibimise aja lühendamisele.

Minister mõnab, et piirangute leevendamise võimaluse loomist võib kaaluda, kuid see vajab siiski põhjalikumat analüüsi. Arvestada tuleb sealjuures nii kriminaalmenetluse eesmärkide kui ka vanglatele ülesannete lisamise ning sellest tulenevate täiendavate ressursside vajadusega.

Ühe võimalusena saaks ministri sõnul eeskujuks võtta KrMS § 143¹, mis sätestab vabadusepiiranguga isikule kohaldatavad lisapiirangud. Nimetatud paragrahvi kohaselt on prokuratuurile või kohtule antud õigus määrusega piirata või täielikult keelata vahistatu lühiajalise või pikaajalise kokkusaamise õigust, lühiajalise väljasõidu õigust jmt. Sarnase kaalutusõiguse võiks ministri arvates anda prokuratuurile või kohtule ka vahistatu paigutamisel. Kui menetleja hinnangul on vahi all pidamine põhjendatud, kuna vahistatu võib kriminaalmenetlust ebasoodsalt mõjutada, pannes seejuures toime uusi kuritegusid, siis on jätkuvalt oluline tema hoidmine kõigist teistest vahistatutest eraldi. Juhul aga, kui konkreetse vahistatu isikust tulenev oht on väike, võiks kaaluda sellise isiku laiemat liikumisvõimalust vangla piirides. Siinjuures tuleb ministri sõnul ka arvesse võtta vajaliku ressursi olemasolu. Juhul, kui puuduvad võimalused täiendavate ruumide loomiseks, ei ole tegelikkuses võimalik lubatud võimalusi tagada.

Ministri hinnangul ei võimalda tänane olukord kehtestada ja rakendada vahistatute osas VangS § 90 lõigetes 3 ja 5 sätestatud leebemaid piiranguid. Vanglateenistus lähtub vahistatute kohtlemisel seaduses ette nähtud nõuetest. Vangistusseaduses sätestatud piirangute osas erisuste rakendamiseks tuleb kõigepealt vastav täiendus teha seaduses. Isik on vahi alla võetud prokuratuuri taotlusel ning kohtu määruse alusel. Taotledes ning kohaldades vahistamist, eeldab menetleja, et vahistatu suhtes kehtivad seaduses ettenähtud piirangud, mis on vajalikud selleks, et vahi all oleval isikul puuduks võimalus mõjutada kriminaalmenetluse läbiviimist.

Ministri hinnangul on VangS § 90 lõiked 3 ja 5 kehtivas sõnastuses kooskõlas põhiseadusega. Vahistatu suhtes vangistusseaduse sätete rakendamisel tuleb lähtuda samal ajal ka kriminaalmenetluse seadustikus kehtestatud nõuetest, mille eesmärgiks on kriminaalmenetluse katkematus, vahi all olevate isikutega seotud kriminaalasjade eelisjärjekorras menetlemine kiirelt ja mõistliku aja jooksul.

Minister nendib, et võimalike probleemide leevendamiseks tuleb eelkõige muuta praktikat, mille kohaselt viibivad isikud pikalt vahi all. Keskmine vahi all viibimise aeg ei ole Eestis küll ülemäära pikk, kuid võrreldes teiste riikidega (Soome, Rootsi) on meil veel olulist arenguruumi. Minister rõhutab, et vangide (s.h vahistatute) arvu vähendamine on Justiitsministeeriumi jaoks oluline eesmärk, mille poole liigutakse.

Minister lisab, et kui kohtueelses menetluses vahi all pidamisele on seaduses kindlad tähtajad olemas, siis kohtumenetluses seda otseselt sätestatud ei ole. Küll on aga alates 01.09.2011 kehtiva KrMS § 275 lõike 2 kohaselt maakohutul kohustus kontrollida vahistuse põhjendatust oma algatusel vähemalt ühe korra kuue kuu jooksul, koostades selle kohta kirjaliku määruse. Enne määruse tegemist selgitab kohus välja ka prokuröri, kaitsja ja vajaduse korral ka süüdistatava seisukoha. Lisades juurde ka Riigikohtu 01.02.2012 kohtumääruse 3-1-1-105-11 ning 12.04.12 kohtumääruse 3-1-1-32-12, milles Riigikohus annab kohtutele juhtnöörid selle kohta, mida arvestada isiku vahi alla võtmisel ning selle tõkendi jätkuval kohaldamisel, siis on minister veendunud, et minu poolt tõstatatud küsimused on praktika muutmise käigus lahendatavad. Kohtu kohustus jälgida ja kontrollida vahi all pidamise kui tõkendi põhjendatust on jõudnud seadusena kehtida ministri vastuse koostamise hetkel vaid ühe aasta. Seega näeb

minister võimalikku lahendust tõstatatud küsimusele eelkõige kriminaalmenetluslike meetmete tõhustamises. Samuti on Justiitsministeeriumil ministri sõnul plaanis 2013. aastal analüüsida põhjalikumalt vahistamise kestust kohtumenetluses.

Riigiprokuratuuri 31.08.2012 vastus nr RP-6-1/12/865

Riigiprokuratuuri 31.08.2012 vastuses nr RP-6-1/12/865 nõustub riigi peaprokurör, et VangS § 90 lõigete 3 ja 5 kehtimine ühetaoliselt kõigi vahistatute suhtes ei pruugi olla vajalik ega põhjendatud ning taoline piirangute kehtimine ei arvesta ka vastava kriminaalmenetluse kulgemist ja seisuga. Prokuratuur toetab seetõttu seisukohta, et VangS § 90 lg 3 ja 5 praegusel kujul kehtivus võiks olla arutluse objektiks ning selle mõju ja eesmärgid võiks üle vaadata eeldusel, et paralleelselt vaadatakse üle ka kattuvad sätted KrMS §-s 1431, viies sisse muudatused, mis annaks menetlejale võimaluse hinnata vajaduspõhiselt lisapiirangute kohasust iga konkreetse vabadusepiiranguga isiku suhtes.